

ИЖОДКОРНИНГ БАДИИЙ САНЪАТЛАРНИ ҚЎЛЛАШДАГИ МАҲОРАТИ (УСМОН ҚЎЧҚОР ЛИРИКАСИ МИСОЛИДА)

Насиба Норова Бахтиёровна ,

Бух ДУ ўзбек адабиёти кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. *Мақолада ўзбек шеърятининг йирик вакилларида бири Усмон Қўчқор лирикасининг ўзига хослиги ва бунда бадиий санъатларни қўллашдаги маҳорати масалалари тадқиқ этилган, шоирнинг маҳорати мисоллар асосида кўрсатиб берилган. Бадиий санъатларни таҳлил қилиш асосида, ҳозирги ўзбек шеърятининг ютуқлари, ижодкорнинг индивидуал услуби, қарашлари ҳам акс эттирилган. Таҳлилга тортилган мисралар Усмон Қўчқорнинг "Аксиз садолар", "Оғир карвон" шеърӣ тўпламларидан ўрин олган.*

Калит сўзлар: *шоир, лирика, кўчма маъно, бадиий санъат, истиора, ташбеҳ, тазод, талмех, тажнис, аксиморон, муболага*

КИРИШ

Кўп асрлик ўзбек шеърятини ҳозирда ҳам давр руҳини, замондошларга хос туғуларни акс эттиришда еткчилик қилмоқда. У ҳамон миллий адабиётимизнинг етакчи тури ҳисобланади. Ўтган асрнинг етмишинчи ва мустақиллик йилларида ўзбек шеърятини янги овозлар, янги руҳият, янги қарашлар пайдо бўлди. Абдулла Орипов, Рауф Парфи, Эркин Воҳидов, Омон Матжон, Ҳалима Худойбердиева, Шавкат Раҳмон, Усмон Азим, Икром Отамурод, Фарида Афрўз, Муҳаммад Юсуф, Усмон Қўчқор, Зебо Мирзаева, Иқбол Мирзо... каби шоирлар ижодида олам ҳодисалари ва одамларнинг қалб ҳиссиётларини шоирона назар билан баҳолаш кўзга ташланди.

"Шеърятимизга 70- йилларда кириб келган авлоднинг ижодий фаолияти узок вақт адабиётимизни ўз исқанжасига олган мафкура тазйиқидан бирмунча эркин тарзда бошланди ва 80-йиллар ўрталаридан бошлаб ундан, асосан, халос бўлиб борди. 70-йиллар авлоди юртимиздаги мавжуд ҳолат, халқнинг фоже аҳволи, ўтмиш ва келажагига янги назар солди. Шунинг натижасида бу авлод, сафларидан фарқли ўлароқ Ватан истиқболини коммунизм ғояси билан боғлиқ ҳолда кўрмади. Аксинча, у ғоя ўз умрини яшаб бўлганини, расмий мафкура шиорлари билан ҳақиқий ҳолат орасида тубсиз жар ҳосил бўлганини теран ҳис қилди ва шунинг натижасида юртнинг истиқболини истиқлол билан боғлиқ ҳолда тасаввур қила бошлади". [11,192]

Ватан, Истиқлол, Эрк ғоялари шеърларида Мустақилликнинг илк насмлари янғлиғ кириб келди. Истибодни тугаб, озодликка, истиқлолга эришишни орзу қилишди. Чўлпонлар, Қодирийлар, Усмон Носирлар орзу қилган кунлар яқинлашаётганлиги баралла, баланд пардаларда куйланди. Бу мавзу ҳар бир ижодкорда турфа хил талқин қилинсада, бир маслак, бир ғоя, бир туйғу уларни бирлаштириб турди, у ҳам бўлса Истиқлол, Озодлик, Мустақиллик! Ижодкорлар қалами ана шу ғоялар халқнинг онгига кириши учун чархланди.

Ўзбек шеърятда ўз ўрнига эга, ўзига хос услуб ярата олган ижодкорлар талайгина. Замондошларнинг ўй-фикрлари, орзу-истаклари, қарашлари, кечинмаларини поэтик тарзда тасвирлаш, уни сўз орқали ифодалаш, ижодкордан катта маҳорат талаб қилади. Ўзига хос маҳорати билан ўтган асрнинг 70-йилларида шеърятимизга кириб келган ижодкорлардан бири Усмон Қўчқордир. У 1953-йил Бухоро вилояти, Шофиркон туманида дунёга келган. Тошкент Давлат Университети (ҳозирги УзМу) да таҳсил олган. Шофиркондаги ўрта мактабда ўзбек тили ва адабиётдан дарс берди. Шундан сўнг "Чўлпон" (1968-1989), "Ғафур Ғулوم номидаги Адабиёт ва санъат" (1991-1997) ҳамда "Маънавият" (1997-2011) нашриётларида, "Ёшлик", "Жаҳон адабиёти" журналларида фаолият олиб борди. "Ҳаяжонга кўмилган дунё", "Уйқудаги минора", "Аксиз садолар", "Оғир карвон", каби шеърӣ тўпламлари, "Чамангул" (1989) эртақ-достони, "Широқ" (1997) ривоят-достони "Қувғин" достони, "Имом Бухорий" шеърӣ драмалари чоп этилган. Шоир таржимон сифатида Озарбайжон ёзувчиларидан Саййид Имомиддин Насимий, Ҳусайн Жовид, Юсуф Самад ўғли, Анор, Собир Рустамхонли, Ҳидоят каби адибларнинг асарларини ўзбек тилига таржима қилди. Шоир "Меҳнат шухрати" ордени (1997), "Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган маданият ходими" унвони (1999) билан тақдирланган.

XX аср ўзбек шеърятининг истеъдодли вакилларида бири Усмон Қўчқор услуби ўзига хос истиораларнинг қуюқ қўлланиши билан ажралиб туради. Шоир услубидаги бу ўзига хослик, бир тарафдан, Шарқ мумтоз шеърятини, халқона оҳанглар билан боғланса; иккинчи тарафдан эса, ижодкор томонидан амалга оширилган таржималарнинг таъсири билан изоҳланади.

АСОСИЙ ҚИСМ:

Адабиётда сўзларни ўз ва кўчма маъноларида қўллаш бир қанча бадий санъатларни юзга келтиради. Истиора ўхшашлик асосида маъно кўчиши демак. Истиорада сўз ўз маъносидан чекиниб, кўчма маънода қўлланади, бу кўчиш эса нарса-ходисалар ўртасидаги (предметнинг-предметга, белгининг-белгига, ҳаракатнинг-ҳаракатга) ўхшашлиги асосида юз беради. "Истиоранинг маъноси бир нарсани ориятга олишдир ва бу санъатнинг моҳияти шундан иборат, – деб ёзган аллома ва шоир Рашидиддин Ватвот, – ҳар сўзнинг ҳақиқий маъноси бўлиб, шоир... сўзни шу маъно нуқтаи назаридан нақл қилади ва бошқа бир ўринда ўша сўзни орият учун (бошқа маънода) ишлатади. Агар истиора табиий бўлса, сўзга гўзаллик бағишлайди" [2,78-80]

Бадий адабиётда энг кўп қўлланидиган санъатлардан бири бу истиорадир. "Аксиз садолар" шеърӣ тўпламига кирган шеърларнинг аксарияти таркибида ҳам кўплаб истиораларни учратиш мумкин:

Фалакларда чақнаб турсин ўт,

Қалди роқлар қалди раб турсин.

Йўлларинга сувсепсин булут

Йўлларингни шамол сунурсин. [9,43]

Бу ўринда ўт сўзи осмонни ёритиб турган қуёш ёки ой маъносини ифодалаган. Адабиётшунос олима Лайло Шарипова ўт сўзининг бир нечта маъноларини

куйидагича ифодалайди: “Халқ кўшиқларида ҳам, ёзма шеърятда ҳам оловнинг барча турлари қўлланилади. Икки адабиётда ҳам олов образи, аввало, севги, оила, фарзанд маъносини баъзан бузғунчиликни англатади. Оғзаки шеърятда унинг маънодоши “ўт” ишлатилиб, бирикма ҳолида ишқ ўти тарзда қўлланилиши мумкин”. [6,133] Фалакда ўтнинг чакнаши, булутнинг сув сепиши, йўлларни супурги эмас шамол супуриши ҳаракатнинг бошқа бир ҳаракатга кўчиши асосида пайдо бўлган.

*Ижодкор деган хос мартаба йўқдир,
Ижод-қора меҳнат, аёвсиз меҳнат,
Истеъдод ижодни тутғувчи ўқдир,
Тагин сув-ҳаводек зарур ҳақиқат.* [10,16]

Ўзбек тилининг изоҳли” луғатида қора сўзининг ўндан ортиқ маънолари берилган. Шулардан кўчма маънода “ қора сўзи – умуман салбий белгини, салбий белгига эғаликни, ёмон маъноларини англатган”. [5,381] “Навоий сабоғи”, “Бобур сабоғи”, “Қодирий сабоғи”, “Қаҳҳор сабоғи”, “Охирги сабоғ” деган туркум шеърлар орасидан олинган ушбу сатрларда белгининг бошқа бир белгига кўчиши асосида истиора санъати юзага келтирган. Ҳар бир ижодкор учун ижод майдони машаққатлар қора меҳнатлар, аёвсиз меҳнатларга эғалигини айтаётган бўлса, бироқ бу машаққат-у меҳнатлар халқ маънавияти учун сув ва ҳаводек зарурлиги шу ўринда ажойиб ташбеҳларда ифодланган.

Агар образ хиралаша бошласа, истиора йўққа чиқиши мумкин, лекин улар ўрнини кўпинча янги истиора эгаллайди. Чунки, “Шеър кенгайтирилган истиора” дир. Шу сабабдан ҳам шоир образдаги тасвир ва таъсирчанликни сусайтирмаслик учун ҳар бир мисранининг ўзида бир нечта истиоралардан фойдалангани ҳолда шеърдаги характер ҳамда ҳолатларни атрофлича изоҳлашга эришади”. [5,52]

*Ўнга боссанг –янтоқдир,
Сўлинг қийоқ севгилим,
Ёлғиз оёқ бу йўлда
Ёлғиз оёқ севгилим,
Елкасида сочлари
Майда тароқ севгилим
Қийогини ўргали
Топмас ўроқ севгилим.*

Шеърда табиатнинг ҳар бир унсури жонлантирилган. Тонг – эринчок, чунки туманлар ичида зўрға ёришади; қийоқ (ингичка, узун-узун, кескир баргли кўп йиллик ўт) йиғлайди – япроқлари тонгги шудрингларга ғарқ, чечаклар жилмайди – тонгги қуёш ёғдулари туфайли тонг сўлғинлигини йўқотади, гийоҳлар чўмилади – шамолда чўмилганлик ҳаракати билан тебранади. Буларнинг барчаси бир бўлиб, тонгнинг уйғониш палласи эканлигини англатади. Гийоҳларнинг шамолда чўмилиши эса жуда оҳори топилма. Зеро, майин тонгги шабадада тўлқинланиб ётган гийоҳлар чиндан ҳам денгизни эслатади. Шу ўринда юқорида айтганимиздек, қийоқнинг ингичка япроқлари, лирик қаҳрамон севгилисининг майда тарам сочларига қиёсланади.

У.Кўчқор шеърларида зид маъноли сўзларнинг ҳам ўзига хос қўлланганини кўриш мумкин. Бадиий адабиётда бу тазод санъатини юзага келтиришини ҳаммамиз яхши биламиз. "Тазод (араб.қаршилантириш) – бир-бирига зид тушунчаларни ифода этувчи сўзларни маълум бир эстетик мақсадда бир-бирига боғлаб ишлатиш усули. Аллома ва шоир Шайх Аҳмад ибн Худойдод Тарозий ўзининг "Фунунну-л-балоға" асарида "тазодни" "Ал-мутаод" [1,380] деб номлаганни ҳақида маълумотлар етиб келган. Бунинг ёрқин наъмуналарини куйидаги мисраларда кўришимиз мумкин:

Навоийда неки сабоқ ўқидим,

Бу дунёда қаро недур, не оқ ўқидим.[10,13]

Халқ кўшиқларида қора сифатлаши ҳам кенг қўлланилади. Маълумки, қора ранг жуда қадимдан ёвузлик, ўлим, дахшатлар, ер ости дунёси, омадсизлик, азоб-укубат, бахтсизлик, беморлик, сеҳр-жоду, тун, қоронғулик, қалб сири, куч-қудрат, қўрқув ва ҳаяжон, яширин ва номаълум воқеа-ҳодисалар тимсоли сифатида идрок этиб келинган. Аммо қора ранг воситасида акс этган тимсолларда ҳам ижобий, ҳам салбий экспрессив бўёқдорлик ифодалаганини кузатиш мумкин." [4,178]

"Авесто"да оқ ранг- ёруғлик ва эзгулик тимсоли сифатида кўрсатилган. Шунингдек, ўзбек халқ мотам кўшиқларида оқ ранг ўлим ва йўқлик сифатида талқин қилинади". [7,120]

Сўз мулкининг султони Ҳазрат Навоий қора рангни ижобий маънода талқин қиладилар. Адабиётшунос И.Ҳаққулов қора рангнинг ижобий сифатловчилик хусусиятларини Навоий ижоди мисолида ўрганар экан, қора рангнинг муқаддаслиги тушунчаси, "қадимдан, яъни турклардаги "Қорабош туғ", "Сияхпўшлар" каби ушбу ранг билан боғлиқ эътиқодларда наъмоён бўлганлигини ва Аббосийлар халфасининг байроғи ҳам қора рангда бўлиб, бу ранг уларнинг хусусий ранги саналганлигини билдириб ўтади. Шунингдек, Навоий бу рангни – муборак ранг"[12,18] деб алқаганини таъкидлайди.

Навоийга бағишлаб ёзилган ушбу мисраларда: умри давомида ҳирс-у ҳавасга берилмагани, Самарқандга бориб илм ўрганганлиги, шаҳаншоҳ дўсти тортиқ қилган мартабалардан мағрурланиб кетмагани, туркий тил қудратини асарлари орқали намоён этганлиги оқ ва қора ранглар миқёсида изоҳланади. Мавлоно Жалолоддин Румий айтганларидек: "Ҳар бир ашё ўзининг зиди билан аён бўлади". Демак, ушбу мисраларда оқ ва қора сўзлари тазод санъатини юзага келтиряпти. Юқоридаги олимларнинг фикрларидан хулоса қиладиган бўлсак, оқ ва қора рангалар ҳамма вақт бир-бирига нисбатан анти позитсаяда қўлланавермайди. Бу рангларнинг ҳам ижобий, ҳам салбий маънолар англата олиши илмий тадқиқотлар орқали асослаб берилган.

Усмон Кўчқор шеърларидаги услубнинг соддалиги, тилининг равонлиги, ижодини халққа етказадиган муҳим восита бўлиб хизмат қилади. Шоир шеърларида поэтик унсурлардан ҳам унумли фойдалана олганки, бу ижодидаги образлиликни ёрқин, аниқ тасвирларда кузатишда бевосита кўмак беради.

Энди ортиқ гамдан сўйлама,

Қайғудан сўз очма, Гулойим,

*Мен бахтсизни зинҳор ўйлама,
Сен бахтиёр бўлгин илойим.*

Ошиқнинг вафодорлиги, мардлиги, ҳақиқий ва соф севги соҳиби эканлиги бахтсиз ва бахтиёр сўзлари биргина тазод санъатини юзага келтиради. "Тазод шеърятда ҳам, насрда ҳам, драмада ҳам қўлланаверади. Бу санъат фақат ўтмиш адабиётидагина эмас, ҳозирги адабиётимизда ҳам кенг қўлланилмоқда."

*Дунёни сен рост деб айтдинг,
Асли дунё рост эмас,
Кўрганнинг паст-у баландлар
Зинҳор баланд-у паст эмас.*

Оқ оқ эмас, баланд баланд эмас, келди келмади тилшунослик нуктаи назаридан антонимликни юзага келтирмайди, бироқ адабиётшуносликда тазод санъатини шакллантиради. Шоир бу омонат дунёнинг ўткинчилигидан сўз очиб, бир шеърнинг ўзида баланд-паст, дўст-ағёр, кам-кўп, ёлғон-рост каби сўзларни қўллаб, тазоднинг ажойиб намуналарини ярата олган.

*Гоҳ ишондим, гоҳ тондим,
Гоҳ йиглаб, гоҳ қувондим.
Бу ишқда мен андоқ ёндим,
Тутуним йўқ, кулим бўлмас.*

Ишқ ўти, ишқда ёнмоқ бирикмаларини юқорида ҳам қўлладик. Усмон Қўчқорнинг поэтик маҳорати шундаки, ёнган жисмдан, албатта, тутун чиқади, тутун бутун борлиққа ёйилса ҳам охир-оқибат кулга айланади. Бир-бирига муносиб, мутаносиб бўлган, ёнмоқ, тутун ва кул сўзлари тўртлик мисраларида қўллаб, таносиб санъатини юзага келтирган, бу эса тўртликка ўзгача бадий жозиба бахш этиб турибди.

*Ватан эрки йўлимдирким,
Ўларман бу йўлда бир кун.
Бу шундайин ўлимдирким,
Бундан ширин ўлим бўлмас.*

Мумтоз шеърятимизда бўлгани каби, замонавий шеърятимизда ҳам аксиморон санъатининг ажойиб намунасини келтирган. Бу мисрадаги "ширин ўлим" бирикмаси ҳам лирик қаҳрамон туйғуларини очиб беришга хизмат қилган. Усмон Қўчқорнинг ижодий тажрибаси шуни кўрсатадики, эстетик йўналишларнинг хилма-хиллиги, фалсафий-бадий умумлашмаларнинг теранлиги ва турфалиги шеърини санъатни ҳаётга яқинлаштиради.

"Тушов узган от" шеърига қарайлик:

*Кенг яйловда ўтлар эди от,
Бир қичқириб оромин бузди.
Оёғини кўтарди азот,
Шиддат билан тушовни узди.
Чўпон сапчиб турди ўрнидан,*

*Қани отга келолса яқин!
Пишқирди ўт чиқди бурнидан,
Туёғидан чақнади чақин.*

“Тушов узган от”даги от оддий отлардан эмас. Бу от афсонавий Гирот, яъни Гурўғлининг отидек, яйловда ўтлаб юриб, бир қичкириқдан унинг ороми бузулди. Оёғини даст кўтариб, шиддат билан тушовни узиб ташлади. Чўпон бу ҳолатни кўриб ханг-у манг бўлиб ўрнидан туриб кетди. Аммо қани энди отга яқин келолса. От шундай бир қичкирдик, бурнидан ўт, туёғидан олов чақнаб кетди. Нима учун от бундай ғазабда?

*Сарбастликнинг сармаст дунёси
Оғушига олар экан, от –
Гирот деган номга муносиб –
Елкасидан чиқарди қанот.*

Халқ оғизаки ижодидаги образ ва мотивларга замонавий ўзбек шеърлятида ҳам кўп бор мурожаат қилинади. От образи ҳам ана шундай образлар сирасига киради. “Гирот, Гиркўк – “Гўрўғли” туркуми достонларидаги афсонавий образ. Достонларда тасвирланишича Гўрўғлини эмизган байтал билан Хуросон кўлидан чиқиб келган айғирдан урғочи қулун туғилади. Гўрўғли бу қулунни тарбиялаб войага етказди ва уч яшар бўлгач, Райхон арабнинг тулпоридан насл олади. Гиркўк - фантастик услубда яратилган образ. У гапга тушунади, зарур пайтда қахрамон (Гўрўғли)га йўл-йўрик кўрсатади, эҳтиёт қилади, душманлардан огоҳлантиради. Қахрамон бошига кулфат тушса, ачинади, йиғлайди, эгасини беҳатар ерга етади, кўриқлайди, у асирга тушиб қолса, элга хабар беради.” Ушбу шеърда тасвирланаётган Гиротга қиёсланаётган от симосида адолатсизликка, зулумга чидай олмайдиган халқпарвар инсон гавдаланади. “Гўрўғли” туркуми достонларининг қахрамонлари Гўрўғли, Аваз номини қўлланиши, достон куйловчи бахши Эргаш Жуманбулбул тилга олиниши, талмеҳ санъатини юзага келтиряпти.

*Бу Гўрўғли экан-ку ва ё
Бу-ку ҳали ёш бола – Аваз –
Энди отни ортига ҳатто
Жуманбулбул қайтара олмас.*

Отнинг бурнидан ўт чиқиши, туёқларидан олов чақнаши, елкасидан қанот чиқариши, ханжардек қўлоқлари, хамирдан оғир ҳавони кесиш ўтиши - бу ҳолатларни шоир муболағанинг ғулу тури билан тасвирлайди. Эркисизликдан дили вайрон от тимсолида, истиқлол соғинчи, озодлик руҳи етакчиликти шеърда акс этади.

Шуни таъкидлаш керакки, бадий санъатларнинг шеърый асарларда қўлланиши асарлар давомида ўрганилиб келинган. “Бадий санъатларни системалаштириб, уларни чуқур илмий таҳлил қилишга бағишланган асарлар илк бор араб кейинчалик форс-тожик ва туркий адабиётда пайдо бўлган”, [3,53]- деган қарашлар мавжуд адабиётшуносликда. Бадий санъатлар шеърнинг поэтик қимматини оширади, эстетик таъсирни кучайтиради.

Усмон Қўчқор шеърлари кишин ўйга толдиради, изтиробга солади, рухий оғриқларга дучор қилади. Шоир шеърлятида оддий сўзлашувдаги сўз ва шакллар адабий тил билан, юксак бадий лексика билан ёнма-ён яшайди. У ўз шеърларида ўзбек тилининг хилма-хил, кўпчиликнинг нигоҳи тушмаган имкониятларини намоиш этади. Шоир учун бадий фикргина эмас, унинг лисоний ифода плани ҳам муҳим аҳамиятга эга.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1.
обоев Т. Адабиётшунослик асослари.Т.: Ўзбекистон нашриёти . 2002. – В. 380
2.
уродий Т. Истиора. //ЎТА.- Тошкент,1972-йил,6-сон 78-80- бет
3.
килов М,Абдурахмонов А// ЎТА. –Тошкент,1990-йил, 5-сон. 53- бет
4.
ўзиева М.Ўзбек фольклорида ранг символикаси. Тошкент: – Фан , 2016. – Б.178
5.
абридинов А. Ойбек шеърларида истиора ва образ //ЎТА.- Тошкент,1989-йил, 5-сон. 52- бет
6.
арипова Л.Шеърят ва фольклор. Тошкент: Наврўз, 2019. – Б.133
7.
раева Д. Ўзбек мотам маросим фольклори.- Тошкент: Фан, 2004. – Б.120
8.
збек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдлик. 5-жилд. – Тошкент: ЎзМЭ нашриёти. 2008. – 274, 381-б.
9. Қўчқоров У.Аксиз садолар. – Тошкент:Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1986. – Б.43
10.
ўчқоров У.Оғир карвон. – Тошкент: Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1991. – Б.16,13
11.
амдам У. Янги ўзбек шеърляти. –Тошкент: Адиб, 2012. – Б. 192
- 12.Ҳаққулов И.Яна қора ранг талқини ҳақида// ЎТА. – Тошкент, 2001-йил, 3-сон. 18-бет
12.
нтернет маълумотлари.Google.uz.
- 13.Darmon, Uraeva, Rajabova Rano, and Rajabov Dilshod. "The stylization of prose tales in Uzbek children's literature." *Religación: Revista de Ciencias Sociales y Humanidades* 4.18 (2019): 170-174.

14. Rajabova, Rano. "Ўзбек Болалар Адабиётида Фольклор Жанрлари Стилизацияси." *Центр научных публикаций (buxdu.uz)* 8.8 (2021).
15. Rajabova, Rano. "Адабий топишмоқларда халқ топишмоқларига хос жанрий белгиларнинг ифодаси." *Центр научных публикаций (buxdu.uz)* 3.3 (2021).
16. Rahmatovna, Torayeva Umriniso, and Rajabova Rano Zaripovna. "Study of Begali Kasimov's Activity in Literary Studies and Scientific Biography of the Scientist." *Journal of Survey in Fisheries Sciences* 10.2S (2023): 3454-3459.
17. Rajabov, Dilshod Zaripovich. "Radif in uzbek folk songs." *Theoretical & Applied Science* 10 (2018): 316-318.
18. Juraev, Mamatkul, Dilshod Rajabov, and Shahodatbonu Imomnazarova. "WEDDING SONG GENRE IN THE CEREMONY LYRICS OF THE CENTRAL ASIAN TURKISH PEOPLES." *Theoretical & Applied Science* 7 (2020): 467-473.
19. Rajabov, Dilshod Zaripovich. "O'ZBEK XALQ QO'SHIQLARIDA RADIFNING IFODA SHAKLLARI." *Konferensiyalar| Conferences*. Vol. 1. No. 4. 2024.
20. Ahmadovich H. S., Muminovna M. M. About Nisoriy Bobur And Humoyun //NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal| NVEO. – 2021. – С. 4753-4767.
21. Muhammadova M. HUMOYUN MIRZO NISORIY TALQINIDA: Mahbuba Muhammadova Termiz davlat universitetining mustaqil izlanuvchisi //Научно-практическая конференция. – 2021.
22. Mahbuba M. Nisoriyning" Muzakkiri ahbob" tazkirasida ayrim janr va badiiy san'atlar xususiyati //Karabük-2020.
23. Mo'minovna M. M. SECTION: HISTORY SCIENCE //POLISH SCIENCE JOURNAL. – 2019. – С. 29.
24. Mo'minovna M. M. NISORIY DO 'ST MUHAMMAD SULTON VA UNING IJODKOR SIFATIDAGI QIRRALARI HAQIDA //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. – 2023. – Т. 3. – №. 29. – С. 348-350.
25. Makhbuba M. Muzakkiri Ahbob" Fable By Nisari And Its Role In Literature Studies //European Journal of Business and Social Sciences. – 2019. – Т. 7. – №. 10. – С. 111-116.
26. Sanobar A., Mahbuba M. O'LMAS UMARBEKOVNING"ODAM BO'LISH QIYIN"ASARINING BADIY TAHLILI //ZAMONAVIY TA'LIMDA FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR JURNALI. – 2024. – Т. 2. – №. 1. – С. 74-80.
27. Latipov H. R. ALISHER NAVOI ON LOVE, ENLIGHTENMENT AND AWARENESS //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 6. – С. 551-556.
28. Ramazonovich L. H. Souls striving to god or from the world of wise people //Journal of Social Sciences and Humanities Research. – 2018. – Т. 6. – №. 04. – С. 14-18.
29. Ramazonovich L. H. Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs //International Journal of Formal Education. – 2024. – Т. 3. – №. 4. – С. 20-28.
30. Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. *International Journal of Formal Education*, 3(4), 46–53. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479>

31. Ramazonovich, L. H. . (2024). Symbolism, Allusion and Essence in the Work of Turkigoi Songs. *International Journal of Formal Education*, 3(4), 20–28. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2474>

32. Norova N. Principal Directions of Studying the Problem of Style in Literature (on the Example of U. Kochkor's Lyrics) //JournalNX. – С. 913-915.

33. Norova N., Nigina M. OMON MATJON SHE'RLARIDA QUSHLAR TIMSOLI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 13. – №. 3. – С. 27-30.

34. Nasiba N. UDC: 821.512. 133 TRADITION AND INNOVATION IN USMON KUCHKOR'S POEMS //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 100.

35. Norova N. B. Creative abilities of the artist in the application of the art (on the example of the lyrics of osman kochkar) //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 5. – С. 214-221.

36. Norova N. Artistic skills in Usmon Kuchkor poetry //центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2022. – Т. 15. – №. 15.

37. Bakhtiyorovna N. N. CREATIVE ABILITIES OF THE ARTIST IN THE APPLICATION OF THE ART (ON THE EXAMPLE OF THE LYRICS OF OSMAN KOCHKAR).

38. Gaybulloevna D. S., Bakhtiyorovna N. N. PSYCHOLOGIST IN ULUGBEK HAMDAM'S NOVEL" FATHER.

39. Norova N. УСМОН ҚЎЧҚОР УСМОН ҚЎЧҚОРНИНГ “ЛАЗИЗЖОН МАРСИЯСИ” ШЕЪРИ ХУСУСИДА: УСМОН ҚЎЧҚОРНИНГ “ЛАЗИЗЖОН МАРСИЯСИ” ШЕЪРИ ХУСУСИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.

40. Norova N. ҲОЗИРГИ ШЕЪРИЯТДАГИ ПОЭТИК ЯНГИЛАНИШЛАР ҲАҚИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.

41. Norova N. Usmon Qo 'chqor lirikasidagi obrazlar turkumi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

42. Baxtiyorovna N. N. USMON QOCHQOR LIRIKASIDA MUHABBAT MAVZUSINING TALQINI: DOI: 10.53885/edinres. 2021.71. 75.119

43. Norova Nasiba Baxtiyorovna, BuxDU Ozbek tili va adabiyoti kafedrası tayanch doktoranti (Ozbekiston) //Научно-практическая конференция. – 2021.

44. Норова Н. Б. УСМОН ҚЎЧҚОР ШЕЪРИЯТИДА ТАБИАТ ТАСВИРИ ТАЛҚИНИ: Норова Насиба Бахтиёровна, Бух ДУ ўзбек адабиёти кафедраси ўқитувчиси, (PhD) //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2023. – №. 1.

45. Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. *International Journal of Formal Education*, 3(4), 46–53. Retrieved from <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479>

46. Norova N. The Subject of Bukhara in the Poems of Osman Kochkar //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 858-863.
47. Norova N. The Subject of Bukhara in the Poems of Osman Kochkar //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 858-863.
48. Umurova N. INTERPRETATION OF HIS IDEAS IN THE WORK OF AHMAD YASSAVIY //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. C10. – С. 45-49
49. Raximovna U. N. TASAVVUF TA'LIMOTI VA G 'ARB ADABIYOTI //Ethiopian International Multidisciplinary Research Conferences. – 2023. – С. 117-119.
50. Raximovna, Umurova Nigina. "Beshinchi tog " asarida Sharq falsafasi." Ethiopian International Multidisciplinary Research Conferences. 2023.
51. Umurova N., Samadova S. Oriental Motives on "The Fifth Mountain" By Paulo Coelho //International Engineering Journal For Research & Development. – 2020. – Т. 5. – №. 2.
52. Umurova N. "IQRORNOMA" VA ISLOM FALSAFASI //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2023. – Т. 41. – №. 41.
53. Sharipova L. F. Literary riddles //Theoretical & Applied Science. – 2018. – №. 10. – С. 342-346.
54. Sharipova L. BOLALAR ADABIYOTINING NOZIKTA'V ZARSHUNOSI //Konferensiyalar| Conferences. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 67-70.
55. Шарипова Л., Низомова К. ЎЗИГА ХОС ШЕЪРИЯТ //Прикладные науки в современном мире: проблемы и решения. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 19-21.
56. Sharipova L. F. Literary riddles //Theoretical & Applied Science. – 2018. – №. 10. – С. 342-346.
57. Sharipova L. Замонавий шеъриятда ёмғир образи //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
58. Шарипова Л. БОҚИЙ МАВЗУДА БИТИЛГАН ШЕЪРЛАР: Шарипова Лайло, ф. ф. д., ўзбек тили ва адабиёти кафедраси доценти, Бухоро давлат университети //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2022. – №. 5. – С. 52-56.
59. Sharipova L., Boboxo'jayeva L. A. XALQ OG 'ZAKI IJODINING USMON AZIM IJODIGA TA'SIRI MASALASI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2023. – Т. 3. – №. 6. – С. 948-952.
60. Sharipova L. ALISHER NAVOIY IJODIDA LUG 'Z //Academic research in educational sciences. – 2023. – Т. 4. – №. Conference Proceedings 1. – С. 387-391.
61. Sharipova L. Literary yor-yor //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 4. – С. 218-222.
62. Sharipova L. XX asrning 70–80-yillari o 'zbek she'riyatida folklorizm //Toshkent: Fan. – 2011. – Т. 153.